

століть торували до Києва й у Києві прочани. Насамперед це Києво-Печерська лавра, Софія, Михайлівський Золотоверхий та Андріївська церква у Старому місті, Поділ з його церквами й академією. Ті ж самі вектори знаходимо й у художній літературі XIX – початку XX ст. (а за деякими винятками, як-от спогади О. Вертинського та автобіографічна проза К. Паустовського, – й у середині минулого сторіччя).

Через спільний об'єкт дослідження, засвоєння, опису – Київ – путівники поєднуються, з одного боку, з киевознавчою науковою літературою, а з другого – з корпусом текстів, які художньо осмислювали місто. Разом ці складові київського тексту творили й творять його образ як міста, в якому вічне не лише співіснує з сьогоденням, а й живить його своїм духовним змістом.

1. Яковенко Н. Символ «Богохранимого града» у пам'ятках київського кола (1620–1640-ві роки) / Н. Яковенко // Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К. : Критика, 2002. – С. 296–330.
2. Люта Т. Сакральна топографія Києва за Афанасієм Кальнофойським / Т. Люта // Київська старовина. – 2005. – № 5. – С. 117–128.
3. Образ міста в контексті історії, філософії, культури : киевознавчі читання. – К. : ПАРАПАН, 2005. – 200 с.
4. История Киева : в 3 т., 4 кн. / Гол. ред. Ю. Ю. Кондуфор. – К. : Наук. думка, 1982–1985. – Т. 2 : Киев периода позднего феодализма и капитализма. – 1984. – С. 126, 316.
5. Michael F. Hamm. Kiev: A portrait, 1800–1917 / Michael F. Hamm. – Princeton : Princeton University Press. – 1993. – P. 117–134.
6. Линёва Е. А. Предпосылки и история зарождения отечественной археологии / Е. А. Линёва // Vita Antiqua. – 1999. – № 1. – С. 99–106.
7. Білецький О. І. Образи Києва в художній літературі : в 5 т. / О. І. Білецький. – К. : Наук. думка, 1965–1966. – Т. 4. – 1966. – С. 548, 564.
8. Путеводитель к святыне Киева: С планом и видами г. Киева. – К. : Изд-во Киевского Свято-Владимирского братства, 1891. – 102 с.
9. Київ. Довідна книга. – К. : Пролетарська правда, 1929. – 142 с.
10. Закревский Н. Описание города Киева. Предисловие к 1-му изданию. – Т. 1. – М. : Изд-во Московского университета, 1868. – С. 1.
11. Шамурина З. Киев / З. Шамурина. – М. : Издание Т-ва «Образование», 1912. – С. 80–81.
12. Вертинский А. Дорогой длинною / А. Вертинский. – М. : Правда, 1990. – С. 23–24.
13. Шамурина З. Вказ. праця. – С. 81.
14. Там само. – С. 23.
15. Шероцкий К. В. Киев : путеводитель / К. В. Шероцкий. – К. : Изд-во С. В. Кульженко, 1917. – С. 336.

V. Osmak

GUIDE-BOOKS OF XIXTH – EARLY XXTH CENTURY AS A CONSTITUENT OF KYIV TEXT (TO THE STATEMENT OF PROBLEM)

This article deals with guide-books of XIXth – early XXth century as a constituent of Kyiv city text and, in particular, with the reasons and sources of their development, structural and stylistic trends. There is a genetic connection of guide-books with other parts of Kyiv text, such as memoirs and scientific studies on Kyiv history, analysed in the article.

УДК 2(092):221.3

Капранов С. В.

МІРЧА ЕЛІАДЕ ЯК ДОСЛІДНИК ДАОСИЗМУ

У статті розглянуто дослідження та інтерпретацію даосизму в працях Мірчі Еліаде (1907–1986). Основну увагу приділено його поглядам на даосизм загалом і даоську алхімію зокрема, а також зв'язку між даосизмом і шаманізмом.

Наукова спадщина, життя і творчість Мірчі Еліаде (1907–1986) стали предметом численних досліджень [1]. Інтерес науковців до цієї теми зростає, як показало засідання великої секції, присвяченої М. Еліаде, на Міжнародній науковій конференції Європейської асоціації релігієзнав-

ців (EASR) та Міжнародної асоціації істориків релігії (IAHR) у Бухаресті у вересні 2006 р. У ній брали участь такі відомі дослідники, як С. Александреску, Б. Ренні, М. Л. Ріккетс тощо [2]. Свій внесок у вивчення спадщини М. Еліаде зробили і російські науковці: А. Забіяко, Є. Логіновська,

О. Міхельсон, С. Пахомов, Є. Ревуненкова [3]. В Україні такі дослідження лише починаються. У Києві з нагоди 100-річчя з дня народження вченого відбулася міжнародна наукова конференція «Мірча Еліаде як класик світового релігієзнавства», випущено збірник статей [4]. Ці та інші наукові форуми показали, що класичні праці М. Еліаде не втрачають своєї актуальності.

Як зазначив Й. П. Куляну, у колі наукових інтересів М. Еліаде особливе місце посідали «со-теріологічні техніки» – йога, шаманізм та алхімія [5]. Усі три теми, особливо алхімія, тісно пов'язані з даосизмом. Еліаде приділяв цій релігії багато уваги протягом всього життя, але, на відміну від йоги та шаманізму, не присвятив даосизму спеціальної праці. Щоби зрозуміти, як М. Еліаде інтерпретував даосизм, потрібно синтезувати положення окремих праць.

Еліаде зацікавився даосизмом ще у студентські роки. Про це свідчить його лист до видатного італійського сходознавця Джузеппе Туччі (1894–1984), написаний у 1926 р., коли Еліаде навчався на другому курсі Бухарестського університету. У цьому листі він називає праці Туччі, з якими ознайомився в університетській бібліотеці, і серед них – працю під назвою «Даосизм» (*Taoismo*) [6]. Перше серйозне дослідження з цієї тематики Еліаде написав вже у 1930-ті роки. Йдеться про працю «Азійська алхімія» (*Alchimia Asiatica*, Bucureşti, 1935), перша частина якої присвячена даоській алхімії [7]. Окремі частини книги спочатку друкувалися в часописі «Vremea» [8]. Пізніше вчений звертався до даосизму у своїх відомих книгах: «Шаманізм та архаїчні техніки екстазу» (*Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, Paris, 1951), «Йога: свобода та безсмертя» (*Le Yoga: Immortalité et liberté*, Paris, 1954), «Ковалі та алхіміки» (*Forgerons et alchimistes*, Paris, 1956) тощо. У фундаментальній праці останніх років життя – «Історії віри та релігійних ідей» (*Histoire des croyances et des idées religieuses*, Paris, 1976–1978) – Еліаде розглядає даосизм у главі XVI, присвяченій Китаю.

Генезис даосизму Еліаде пов'язує з шаманізмом, який, на думку дослідника, був характерним явищем для релігійної культури архаїчного Китаю [9]. Вчений констатує наявність у китайській традиції всіх елементів шаманського комплексу: «магічний політ» на Небо, шаманський танець, закликання душі, втілення духів, влада над вогнем, сходження до світу померлих тощо [10]. Еліаде вважає даосів справжніми спадкоємцями давньокитайського шаманізму: «...дуже вірогідно, що даоси, легенди яких багаті на вознесення та різні дива, розробили й систематизували шаманські ідеології та техніки протоісто-

ричного Китаю, і тому їх слід вважати значно більш правомочними послідовниками шаманізму, ніж заклинателів, медіумів і “одержимих”» [11]. Вчений зазначає, що «даосизм асимілював значно більше архаїчних технік екстазу, ніж йога й буддизм» [12]. Зокрема, із шаманським досвідом пов'язане використання поведінки тварин як «взірцевої моделі» даоських технік [13]. «Архаїчні способи відродження стихійності й блаженства “тваринного життя” були сприйняті й дбайливо збережені даоськими вчителями; ці прийоми йдуть просто від протошаманізму мисливських народів, що вже свідчить про їхню найглибшу давнину» [14]. Проте це не означає отождолення даосизму з шаманізмом. Даоси перебували в іншій ситуації – вони прагнули віднайти ту «стародавню мудрість», якою володіли колись шамани, ковалі, мисливці тощо [15]. Крім того, в даосизмі відбувається «переоцінка і поглиблення шаманського екстатичного стану»: «Впадаючи в транс, шаман також долає час і простір: він злітає до Центру Світу, він опиняється в тому золотому віці, до “падіння”, коли люди могли підніматися в небо й зустрічатися з богами. Але подорож Лао-цзи до *Джерела речей* – містичний експеримент іншого порядку, оскільки він долає природу людини і тим самим рішуче змінює її онтологічний режим». На відміну від шамана, мудрець, який з'єднався з дао, «живе у стані безперервного екстазу» [16].

Не менш архаїчне походження мають і центральні категорії даосизму – *дао*, *інь* та *ян*. Еліаде зазначає, що для китайської культури характерна «універсальна гомологічність», «сміливе розроблення системи взаємообумовлених зв'язків макрокосму й мікрокосму, іншими словами, всезагальна теорія аналогій» [17]. Подібні теорії існують і в інших традиційних релігіях, проте «новизна китайської ідеї полягає в тому, що ця схема “макрокосм – мікрокосм” інтегрується в систему класифікації ще ширшу, а саме – циклічності антагоністичних, але взаємодоповнювальних принципів *ян* та *інь*. <...> Значущість пари протилежностей *ян-інь* зумовлена тим, що вона не лише послугувала моделлю універсальної класифікації, а й, крім того, розгорнулася до рівня космології, котра, з одного боку, систематизувала й узаконила численні прийоми фізичного й духовного вдосконалення, а з іншого – підштовхнула до філософських побудов, більш строгих і систематичних» [18]. Про архаїчність дуальності *інь-ян* свідчить її зв'язок зі структурою давньокитайського суспільства, а також символи полярності і чергування, наявні у мистецтві доби неоліту та бронзового віку [19].

Протилежність *інь-ян* знаходить своє розв'язання в понятті *дао* [20]. Еліаде доходить висновку, що це поняття пов'язане із втраченим мі-

фом про творення світу з хаосу (*хунь-дунь*) – «всезагальності, що нагадує яйце». Вірогідно, від цього міфу походить відома оповідь Чжуан-цзи про те, як друзі Хаоса (*Хунь-дуня*) зробили в його тілі сім отворів [21]. «Отже, дао є первинна всезагальність, жива й творча, але безформна й безіменна» [22]. Нижче він додає: «дао означає кінцеву реальність, таємничу і невловиму, *fons et origo* всілякого творіння, основу всілякої екзистенції» [23]. Дао «як принцип і джерело всякої реальності», ритмічне чергування *інь-ян* та теорія аналогій є фундаментальними ідеями, спільними для всіх китайських вчень. «Але якщо одні, насамперед даоси, вважали, що буття, яке проходить під знаком дао і в повній гармонії з космічними ритмами, було можливе лише *на початку* (тобто на стадії, що передувала соціальної організації та розвитку культури), то інші розглядали можливість такого існування саме в умовах справедливого й цивілізованого суспільства» [24].

Обговорюючи проблему філософського та релігійного даосизму, Еліаде схиляється до «золотої середини»: з одного боку, він визнає, що всі даоси «поділяють одну й ту саму парадоксальну концепцію дао й прагнуть однієї мети: з'єднати у своїй особі дві іпостасі кінцевої реальності (*ян* та *інь*, матерію і дух, життя і смерть)»; з іншого – вчений не відмовляється від розрізнення філософського та релігійного даосизму, бо вважає його «корисним» [25]. Зокрема, якщо найвища мета релігійного даосизму – досягнення фізичного безсмертя, то Лао-цзи, «здається, не вірив ані у фізичне безсмертя, ані у безсмертя душі поза людським тілом», а Чжуан-цзи «заперечував відмінність між життям і смертю» [26].

Варто зазначити, що Еліаде досить докладно розглядає вчення Лао-цзи, а щодо Чжуан-цзи обмежується короткою ремаркою. Вчений користувався двома англійськими перекладами «Дао-де цін» – А. Уейлі та Чень Юнцзе, а також французьким перекладом М. Кальтенмарка. Еліаде вважає, що в цій книзі розрізняються два дао – первинне (перманентне, найвище), про яке говорити неможливо, і вторинне (обмежене), яке, власне, і є предметом філософії Лао-цзи. Уявлення про перше пов'язане зі «специфічним даоським досвідом екстазу» [27]. Взагалі для даосів «досконале знання – це лише знання екстатичне, бо воно не містить у собі дуалізму буття» [28]. Вторинне дао, хоча й так само невловиме, символізується образами «матері Піднебесної», долини, порожнечі тощо. У всіх цих образах Еліаде вбачає жіноче начало – ідею зародження, життєдайну силу (у зв'язку з цим вчений звертає увагу на ставлення даосів до жінки, відмінне від панівної ідеології). Даос, який, згідно з моделлю

«вторинного дао», плакає в собі жіночність, прагне набути якості андрогіна, давнього ідеалу людської досконалості. Це допомагає повернутися до початку – у дитинство, що забезпечує оновлення. «Тепер стає зрозумілим бажання даоса повернути первинний стан, що існував “на самому початку”». Адже для нього вітальна повнота, природність і благодать дані єдине під час “творення”, або під час нової епіфанії життя» [29]. Андрогінія в даосизмі поєднується з міфом про «космічне яйце» (пов'язаним, як було зазначено, з поняттям дао), що слугує моделлю для деяких практик [30]. Еліаде неодноразово доводив, що ідея оновлення через «повернення до джерел» як засаднича притаманна всім традиційним суспільствам. Проте даосизм має свою особливість: «йдеться не про те, щоби повторювати *створення космосу*, а про те, щоби досягти знову стану, *що передує космогонії*, стану Хаосу» [31].

Особливу цікавість М. Еліаде проявляв до даоських практик подовження життя і досягнення безсмертя. Він приділив їм багато уваги, тому тут ми обмежимося лише загальними зауваженнями. Спираючись насамперед на праці А. Масперо, румунський вчений докладно аналізує дихальні та сексуальні практики, порушує питання дієти [32]. Він зазначає, що «ембріональне дихання» даосів, на відміну від йогічної пранаями, «не є підготовчою вправою до медитації» – воно слугує подовженню життя; проте воно «робить можливим деякий екстатичний досвід» [33]. Сексуальні техніки даосів є водночас і ритуал, і спосіб медитації. Порівнюючи їх із тантричними, Еліаде звертає увагу на те, що сексуальна термінологія в цих вченнях стосується однаковою мірою і ментальних операцій, і містичного досвіду. Дослідник також говорить про певний індійський вплив на даосизм у цій царині [34]; з іншого боку, деякі факти вказують на можливість впливу даосизму на індійський тантризм [35]. Окремо Еліаде розглянув значення світла в даоських практиках, порівнявши їх з іншими традиціями [36].

У цьому контексті китайська алхімія мала для Еліаде велике значення – недаремно своє дослідження «азійської алхімії» він починає саме з Китаю. Насамперед Еліаде цікавить походження алхімії: він наводить огляд дискусії щодо проблеми взаємовпливів у цій галузі між Китаєм та іншими цивілізаціями [37]. Хоча він не стає на чийсь бік, можемо припустити, що гіпотеза про китайське походження західної алхімії здавалася йому переконливою. Ще в ранніх працях Еліаде зауважував, що алхімія, у т. ч. китайська, – насамперед духовна техніка, її мета – не збагачення, а досягнення досконалості (проявом якої є, зокрема, безсмертя) [38]. Вчений вважає за

потрібне розділяти алхімію та протохімію [39] і водночас наголошує на зв'язку між алхімією і міфологією металургії та ковальства [40]. Еліаде також відокремлює алхімію від інших даоських технік, спрямованих на досягнення безсмертя, хоча й визнає, що в деяких випадках відмінність полягає лише в мові опису [41]. Алхімію, вважає Еліаде, визначають два чинники: «1) віра в трансмутацію металів у золото; 2) віра в “сотеціологічну” цінність операцій, що ведуть до цього результату». Китайська алхімія як самостійна дисципліна складається з трьох елементів – традиційних космологічних принципів, міфів про безсмертя і техніки, яка має на меті його досягнення. Усі ці елементи належать до протоісторичної культурної спадщини. Еліаде вказує на тісний зв'язок між «виготовленням золота», еліксиром безсмертя та вірою в Безсмертних (*сянь*) і можливість безпосереднього спілкування з ними [42]. Він наводить приклади, які свідчать про віру в магічні властивості золота подовжувати життя, а також у те, що людина, яка досягла безсмертя, потрапляє у світ, де мешкають *сяні* [43]. Вчений розглядає також співвідношення зовнішньої та внутрішньої алхімії (відповідно *вай-дань* і *ней-дань*), пов'язане з системою аналогій між макрокосмом та мікркосмом, яка теоретично обґрунтовує «виготовлення» еліксиру безсмертя всередині тіла адепта [44]. Особливу увагу Еліаде звертає на ототожнення потаємної ділянки мозку з міфічною горою Куньлунь – центром світу, місцем зв'язку Неба і

Землі – та на необхідність увійти в «хаотичний» стан свідомості, щоби потрапити туди. «Зведення матерії до її первинного стану абсолютної нерозчленованості відповідає, в плані внутрішнього досвіду, поверненню до пренатальної, ембріональної стадії. Отже, ми бачимо, що тема омолодження й довголіття шляхом *regressus ad uterum* є головною метою даосизму» [45].

Як бачимо, у працях М. Еліаде даосизм розглянуто у тісному зв'язку з трьома універсальними феноменами – шаманізмом, йогою та алхімією. Із шаманізмом даосизм пов'язаний генетично, до його він подібний типологічно (хоча де в чому істотно від неї відрізняється), а алхімія є складовою частиною даоського вчення. Румунський вчений розглядає даосизм у світлі своїх теоретичних концепцій – вічного оновлення через повернення до першопочатку, центру світу як топосу сполучення профанного з сакральним, андрогінності як архетипу людської досконалості. При цьому Еліаде акцентує специфічні риси вчення даосів, які відрізняють його від інших духовних вчень. Основна відмінність між даосизмом і конфуціанством, на думку вченого, полягає не в плані опозиції «природа – цивілізація», а в плані більш фундаментальної, з його погляду, опозиції «вічність – історія». Можна також зауважити, що філософія даосів значно менше цікавила вченого, ніж їхня практика. М. Еліаде ввів дослідження даосизму у широке поле компаративізму, що відкриває перспективу для подальших досліджень.

1. Бібліографію основних праць див.: Rennie B. Mircea Eliade (1907–1986) / B. Rennie. – Режим доступу : <http://www.westminster.edu/staff/brennie/eliade/mebio.htm>. – Назва з екрана.
2. Див.: 6th EASR / IAHR Special Conference. Bucharest, 18–23 September 2006. Abstracts. – Bucharest, 2006. – P. 137–151.
3. Забияко А. Сакральное как категория феноменологии религии Мирча Элиаде / А. Забияко // Религиоведение. – 2002. – № 3. – Режим доступу : <http://eliade.upelsinka.com/cr3.htm>. – Назва з екрана; Михельсон О. К. История религий и Новый гуманизм М. Элиаде / О. К. Михельсон // Религиоведение. – 2002. – № 4. – Режим доступу : <http://eliade.upelsinka.com/cr4.htm>. – Назва з екрана; Михельсон О. К. Концепция небесного паттерна М. Элиаде и его трактовка представлений о смерти и загробном мире / О. К. Михельсон // Образ рая: от мифа к утопии. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 95–99. – Режим доступу : http://anthropology.ru/ru/texts/mihelson/paradise_10.html. – Назва з екрана; Логиновская Е. Мирча Элиаде и Достоевский (межвоенный период) / Е. Логиновская // Голоса Сибири. – Вып. 6. – 2007. – Режим доступу : http://www.golosasibiri.narod.ru/almanah/vyp_6/049_009_log.html. – Назва з екрана; Пахомов С. В. Элиаде и його / С. В. Пахомов. – Режим доступу : <http://eliade.upelsinka.com/cr1.htm>. – Назва з екрана; Ревуненкова Е. Проблемы шаманизма в трудах М. Элиаде / Е. Ревуненкова // Актуальные проблемы этнографии и современная зарубежная наука. – Л. : Наука, 1979. – С. 241–258.
4. Мирча Элиаде як класик світового релігієзнавства / наук. ред. Л. Філіпович, В. Хромець. – К. : ПАРАПАН, 2007. – 192 с.
5. Culianu I. P. Mircea Eliade / I. P. Culianu. – Iași : Polirom, 2004. – P. 68–83.
6. Eliade M. Europa, Asia, America...: Corespondență / M. Eliade. – București : Humanitas, 2004. – Vol. 3. – P. 215–217. Певне, йдеться про працю «Апологія даосизму» (Apologia del Taoismo, Roma, 1924). Див. електронну бібліографію праць Дж. Туччі: <http://www.giuseppetucci.isiao.it/index.cfm?ID=sritti>.
7. Элиаде М. Азиатская алхимия : сборник эссе / М. Элиаде ; пер. с рум., фр., англ. – М. : Янус-К, 1998. – С. 41–76.
8. Див.: Eliade M. Memorii 1907–1960 / M. Eliade. – București : Humanitas, 2004. – P. 62.
9. Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 15.
10. Элиаде М. Шаманизм: архаические техники экстаза / М. Элиаде ; пер. с англ. – К. : София, 1998. – С. 333.
11. Там само. – С. 329.
12. Там само. – С. 331.
13. Там само. – С. 334.
14. Элиаде М. Азиатская алхимия : сборник эссе / М. Элиаде ; пер. с рум., фр., англ. – М. : Янус-К, 1998. – С. 202.
15. Там само. – С. 203.
16. Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 30–31.

17. Там само. – С. 19.
18. Там само.
19. Там само. – С. 19–21 ; Элиаде М. Ностальгия по истокам / М. Элиаде. – М. : Ин-т общегуманитарных исследований, 2006. – С. 211 ; Элиаде М. Избранные сочинения: Миф о вечном возвращении; Образы и символы; Священное и мирское / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Ладомир, 2000. – С. 40.
20. В «Азийській алхімії» Еліаде висловлює думку, що китайці ототожнювали дао з началом ян, проте пізніше він від неї відмовився: Элиаде М. Азиатская алхимия : сборник эссе / М. Элиаде ; пер. с рум., фр., англ. – М. : Янус-К, 1998. – С. 44.
21. Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 17, 21 – 22 ; Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде. – М., 1995. – С. 89–90. Пор.: Чжуан-цзы. Даосские каноны / Чжуан-цзы ; пер., вступ. ст., коммент. В. В. Малявина. – М., 2002. – С. 110.
22. Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 22.
23. Там само. – С. 28. Fons et origo – «джерело і початок» (лат.).
24. Там само. – С. 23.
25. Там само. – С. 32.
26. Там само. – С. 30–32, 359.
27. Там само. – С. 28–29.
28. Там само. – С. 31.
29. Там само. – С. 29, 30.
30. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Инвест – ППП, СТ «ППП», 1995. – С. 88–90 ; Элиаде М. Очерки сравнительного религиоведения / М. Элиаде ; пер. с англ. – М. : Ладомир, 1999. – С. 385.
31. Элиаде М. Аспекты мифа. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Инвест – ППП, СТ «ППП», 1995. – С. 90.
32. Элиаде М. Йога. Свобода и бессмертие / М. Элиаде ; пер. с англ. – К. : София, 2000. – С. 68–71, 374–375 ; Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 33–36.
33. Элиаде М. Йога. Свобода и бессмертие / М. Элиаде ; пер. с англ. – К. : София, 2000. – С. 68 ; Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 34.
34. Элиаде М. Йога. Свобода и бессмертие / М. Элиаде ; пер. с англ. – К. : София, 2000. – С. 70–71, 375 ; Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 35.
35. Элиаде М. Йога. Свобода и бессмертие. / М. Элиаде ; пер. с англ. – К. : София, 2000. – С. 244.
36. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / М. Еліаде ; пер. з нім., фр., англ. – К. : Основи, 2001. – С. 332–335.
37. Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 363–364.
38. Элиаде М. Азиатская алхимия : сборник эссе / М. Элиаде ; пер. с рум., фр., англ. – М. : Янус-К, 1998. – С. 44, 50.
39. Элиаде М. Йога. Свобода и бессмертие / М. Элиаде ; пер. с англ. – К. : София, 2000. – С. 263.
40. Элиаде М. Азиатская алхимия : сборник эссе / М. Элиаде ; пер. с рум., фр., англ. – М. : Янус-К, 1998. – С. 50–51, 167, 202–204 ; Элиаде М. Йога. Свобода и бессмертие / М. Элиаде ; пер. с англ. – К. : София, 2000. – С. 264.
41. Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 39.
42. Элиаде М. Азиатская алхимия : сборник эссе / М. Элиаде ; пер. с рум., фр., англ. – М. : Янус-К, 1998. – С. 204–205 ; Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 36.
43. Элиаде М. Азиатская алхимия : сборник эссе / М. Элиаде ; пер. с рум., фр., англ. – М. : Янус-К, 1998. – С. 43–44, 206–207 ; Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 37.
44. Элиаде М. Азиатская алхимия : сборник эссе / М. Элиаде ; пер. с рум., фр., англ. – М. : Янус-К, 1998. – С. 207, 211 ; Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 37–39.
45. Элиаде М. Азиатская алхимия : сборник эссе / М. Элиаде ; пер. с рум., фр., англ. – М. : Янус-К, 1998. – С. 209–210 ; Элиаде М. История веры и религиозных идей : в 3 т. / М. Элиаде ; пер. с фр. – М. : Критерион, 2001–2002. – Т. 2. – 2002. – С. 39. Regressus ad uterum – «повернення до материнського черева» (лат.).

S. Kapranov

MIRCEA ELIADE AS A RESEARCHER OF TAOISM

The article is dedicated to the researches and interpretation of Taoism in the works of Mircea Eliade (1907–1986). The main attention is focused on his views on Taoism in general and the Taoist alchemy in particular, as well as relationship between Taoism and Shamanism.